Олгица ВУЛЕВИЋ,

Министарство унутрашњих послова Републике Србије

doi:10.5937/bezbednost1703185V

УДК: 343.143:343.9.02 343.143:323.285

343.143:328.34(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 16. 01. 2017. године

Ревизија: 21. 06. 2017. године

Ревизија: 29. 09. 2017. године

Ревизија: 04. 01. 2018. године

Датум прихватања: 17. 01. 2018. године

Институт заштићеног сведока и његово функционисање у законодавству Републике Србије

***Апстракт:** Прикупљање доказног материјала, а нарочито материјалних доказа, у вези са кривичним делима организованог криминала, тероризма, корупције и кривичних дела против међународног хуманитарног права ставља полицијске и правосудне органе пред велике изазове. Организовани криминал и тероризам су временом и еволуцијом постали једни од енормних безбедносних ризика и претњи, а уједно и главна проблематика савременог друштва. Како криминалне групе и организације имају све софистицираније и тајније приступе у вршењу злочина, полиција, судство и тужилаштво имају све веће проблеме у њиховом откривању, расветљавању и доказивању. С обзиром на то да организовани криминал настоји да иза својих активности „елиминира све-доке“, односно да их нема, неопходно је енергично реаговање државе да их пронађе. Како су таква лица озбиљна претња по припаднике криминалних група и организација, њихова безбедност је континуирано угрожена. Зато је неопходно да им се пружи озбиљна заштита од стране конвенционалних субјеката безбе-*

дности, која је неспорно најсвеобухватнија у оквиру програма заштите учесника у кривичном поступку.

Кључне речи: заштићени сведок, организовани криминал, тероризам, Програм заштите учесника у кривичном поступку.

Увод

Организовани криминал у Србији је настао почетком деведесетих година прошлог века. Најпре, овај феномен није интересовао ни државу ни стручну јавност, јер је деловао као појава која није друштвено опасна.

У ефикасној борби против организованог криминала и тероризма један од приоритетних задатака је постојање неопходне заштите лица која су спремна да сведоче у поступцима пред државним органима (Илић et al., 2006:5). Управо *Законом о Програму заштите учесника у кривичном поступку*¹ (у даљем тексту: Програм заштите) уређују се како услови, тако и поступак за пружање заштите и помоћи учесницима у кривичном поступку и њима блиским лицима, који су због давања исказа и информација неопходних и релевантних за доказивање у кривичном поступку изложени опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину (Илић et al., 2006:37). Посебан проблем за органе гоњења представља прикупљање материјалних доказа у вези са кривичним делима организованог криминала, ратних злочина, корупције и тероризма, а све то због аутентичности ових кривичних дела.

Сведоци су лица за која постоји вероватноћа да ће моћи да дају обавештења о кривичном делу, извршиоцу и другим релевантним околностима. Према *Законику о кривичном поступку*, сведок је круцијални елемент у расветљавању извршилаца кривичних дела, док успешност суђења зависи од веродостојности његовог исказа. Учесник у кривичном поступку је осумњичени, окривљени, сведок сарадник (сарадник правде), сведок, оштећени (жртва), вештак и стручно лице, а блиска особа је она особа за коју учес-

¹ Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005.

ник у кривичном поступку захтева да се укључи у програм заштите (Илић et al., 2006,41).

Статус „заштићеног лица“ лице може добити само уколико је реч о пружању информација у поступцима за кривична дела против уставног уређења и безбедности, за кривична дела против човечности и међународног права и за кривична дела са елементима организованог криминала. Програм заштите се може применити према заштићеном лицу и пре, у току и након правоснажног окончања кривичног поступка.

Поједине државе обогаћују и осавремењују своје кривичне законике новим прописима који регулишу институт заштићеног сведока, а све у циљу усаглашавања са најзначајнијим међународним изворима права, док поједине државе остају на традиционалним становиштима и принципима, подржавајући став да је њихово актуелно репресивно законодавство прилагођено савременим токовима по питању борбе против тероризма (Коларић, 2011:57). Родоначелници програма заштите сведока у кривичном поступку биле су Сједињене Америчке Државе које су 1970. године увеле Програм заштите. У Европи је Програм заштите уведен 90-их година прошлог века, упоредо са развијањем свести о потреби ефикаснијег сузбијања савремених облика криминалитета. Програм заштите у Сједињеним Америчким Државама US Federal Witness Security Program – WITSEC) (<http://www.usmarshals.gov/witsec/>, доступно 20. 8. 2017).

Америчку службу Маршала је основало Министарство правде како би Маршал помогао да се на суду докажу кривци у криминалним делатностима у оквиру организованог криминала. Од 1970. године до данас Служба Маршала који води Програм заштите је заштитила, релоцирала и обезбедила нове идентитете за преко 7700 сведока и 9800 чланова њихових породица. Програм заштите који су развиле Сједињене Америчке Државе постао је веома важан модел за развијање програма заштите сведока у земљама целог света. Последњих деценија у порасту је број држава које имају имплементиране програме о заштити сведока у националним законодавствима и које настоје да се ти програми ефикасно спроведу. Због тога је ова тематика била и остала у

фокусу интересовања како на државном, тако и на међународном нивоу (<http://www.wisegeek.org/what-is-the-witness-protection>, доступно 15. 12. 2016).

Институт тзв. „крунских сведока“ представља интересно решење неких кривичнопроцесних законодавстава, које у ствари представља посебан вид законом допуштене или чак посебно стимулисане процесне трансформације „окривљеног у сведока“. *Ratio legis* (законски основ) процесне модификације окривљеног у актуелног сведока може се темељити на две основе: с једне стране, чињеница је да без лица која су била активно укључена у деловање одређених криминалних организација скоро да није могуће доћи до неопходних доказних информација.

Чињеница је да је за једно друштво свакако боље да се један број мање опасних учинилаца кривичних дела (који су при том ипак били маргинални генератори криминалног деловања одређене организације) не обухвати кривичноправном репресијом, односно кривичним поступком, а у корелацији са Програмом заштите. Међутим, све ово важи под условом да су они својом „кооперативношћу“ у кривичном поступку против других, много опаснијих учинилаца кривичних дела, пресудно и значајно допринели успеху у доказивању (Шкулић, 2003:361).

За кривична дела организованог криминала је карактеристично да се као непосредни учиниоци кривичних дела углавном појављују лица која у оквиру криминалне организације заузимају хијерархијски ниско место, због чега је веома тешко, ако не и немогуће, прикупити поуздане материјалне доказе о улози организатора и вођа криминалних група. Из тог разлога, најзначајније доказе по правилу представљају изјаве сведока до којих је тешко доћи, јер су они, као и њима блиска лица, често изложени претњама, застрашивању и насиљу како би били спречени да дају исказе (Илић et al., 2006:5).

Организованом криминалу највише одговара „тло и клима сиромашних земаља“ и друштвено-економска транзиција, где је криминал последица „незрелости“ политичких институција. Транзиција земаља и слабљење социјалних програма доводе до криминализације једног друштва и то не само ширих друштвених

слојева, већ и политичких структура, економије, полицијских правосудних органа, тужилаштва и органа државне управе (Мијалковић, 2009:221). Постојећа заштита сведока, као и специфични начини њиховог саслушања током кривичног поступка показују се најчешће недовољним због потенцијалних опасности по сведока и њему блиских лица, којима може бити изложен њихов живот, здравље, физички интегритет, имовина и слобода.

Када се разматра могућност пружања заштите сведоку који је дао исказ у кривичном поступку у вези са кривичним делом организованог криминала или транснационалног организованог криминалитета, морају се узети у обзир одговарајуће одредбе *Конвенције УН против организованог транснационалног криминала* (<http://wp2008.ius.bg.ac.rs/klinika01/medunarodniizvori/medunarodni-izvori/konvencija-un-protiv-transnacionalnog-organizovanog-kriminala>, доступан 10. 8. 2017).

Заштићени сведок у српском законодавству и припрема неопходних закона

Опасност од организованог криминала је почела да се уочава тек убиством председника прве демократске владе Србије, Зорана Ђинђића, 12. марта 2003. године, који је убијен јер је најавио рат организованом криминалу. Након извесног времена Влада је почела да формира законе који су били неопходни за кривично гоњење и суђење организаторима и члановима криминалног удружења.

Од половине 2002. године српски кривично-правни систем започиње своју делатност на нормативном плану где су забележени значајни резултати. Донето је ново кривично материјално законодавство, донети су неопходни антикорупцијски закони. Између осталог, и заштићени сведок је нов појам у кривичном законодавству Републике Србије.

Ради се о припаднику криминалне организације, односно о лицу за које постоји основана сумња да је припадник одређене криминалне организације, који ће услед ублажавања казне и

других процесних бенефиција које ће имати током кривичног поступка, пристати да сведочи против осталих припадника криминалне организације (Бајовић, 2006:1177).

У Србији до 2005. године није било законских прописа који би се целовито бавили питањем заштите учесника у кривичном поступку, а нарочито мерама њихове заштите изван кривичног поступка. Током 2005. године донети су *Закон о Програму заштите учесника у кривичном поступку* и *Закон о полицији*², 2006. донет је *Законик о кривичном поступку* (у даљем тексту: *Законик*), који је по први пут свеобухватно регулисао актуелну проблематику, а одредбе које су се односиле на институт заштићеног сведока почеле су да се примењују даном ступања на снагу *Законика* из 2006. године.

Програм заштите се спроводи уколико су учесници у кривичном поступку и блиска лица услед давања исказа или обавештења значајних за доказивање у кривичном поступку изложени опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину, а без тог исказа би у већој мери било отежано вођење кривичног поступка или немогуће доказивање у кривичним поступцима за извршена кривична дела:

1. против уставног уређења и безбедности;
2. против човечности и других добара заштићених међународним правом,
3. организованог криминала.³

Искуства појединих земаља и њихова пракса су показали да се кривична дела организованог криминала не могу успешно доказивати уобичајеним доказним средствима која се користе током кривичног поступка. Једно од основних обележја организованог криминала је да најопаснији и највише позиционирани „руководиоци криминалних група“ ретко обављају криминалне радње директно. Они наређују, организују операције и делују из сенке, али ретко директно врше злочин и

² Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016.

³ Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016, 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.

стога је тешко наћи материјалне доказе и сведоке очевице који би сведочили против њих (Бајовић, 2006:1178).

Најзначајније информације о активностима, структури и саставу организације долазе управо од припадника и директних извршилаца групе. Самим тим и за друштво је свакако боље да се један број „мањих криваца“, тј. директних извршилаца не обухвати кривичноправном репресијом, али само под условом да они сарадњом и кооперативношћу са правосудним и полицијским органима допринесу успеху у доказивању кривичних дела.

И на међународном нивоу је неколико пута истакнуто да је неопходно ангажовати оне који ће се бавити заштитом сарадника правде, а у вези са тим треба поменути *Конвенцију УН против транснационалног организованог криминала*⁴ – *Палермо конвенција* из 2000. године (Бајовић, 2006:1179).

Једно од најјачих оружја италијанских власти у борби против мафије управо су били *покајници*.⁵

***Ratio legis* института заштићеног сведока**

Практична искуства многих земаља (Италије, Немачке, САД и др.) показала су да нема ефикасног сузбијања великих криминалних организација без квалитетних извора информација. Коришћење таквих извора подразумева њихову посебну заштиту у кривичном поступку и изван њега. Зато су се издвојила *три разлога за оправдање* заштите сведока и учесника у кривичном поступку (Бркић, 2005:9).

⁴<http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20UNa%20protiv%20transnacionalnog%20organizovanog%20krimina.pdf>, доступно 1. 9. 2017.

⁵ Први покајник био је Tomasso Brusca. Он је био један од припадника сицилијанске мафије оптужен за двоструко убиство и шверцовање наркотика. Брускета је 1984. одлучио да сарађује са правосудним органима, а по завршетку суђења је пресељен у САД уз извршену меру заштите – промену идентитета, односно пластичну операцију. Током кривичног поступка убијено је четрнаесторо Брускетиних блиских рођака, међу којима и његова два сина, што је утицало на италијанске органе власти да се донесе законска регулатива која би регулисала целокупну област заштите учесника у кривичном поступку.

Први разлог је **прагматичан** и односи се на потребу за *ефикаснијим сузбијањем савремених облика криминалитета*. Појава застрашивања сведока је узрок честог непријављивања кривичних дела од стране жртава и сведока, као и неодржавања сведока судском позиву и мењања првобитног исказа сведока. Понекад се застрашивање сведока заврши и трагично по сведока, што се може избећи пружањем делотворне заштите јер само онај сведок коме је одговарајућим мерама развијен осећај личне сигурности, може бити мотивисан на сарадњу са органима кривичног правосуђа (Бркић, 2005:9).

Други разлог је **принципијелан** и односи се на потребу *заштите основних људских права*. На унапређивање процесне и ванпроцесне заштите учесника у кривичном поступку утицала је и потреба очувања људских права оштећених, сведока и других процесних субјеката, што је тенденција у читавом свету. Многа законодавства комплетну заштиту сведока обично не посматрају као искључиво право сведока, већ као обавезу државе. Велика је неправда обавезати грађане на сарадњу са државним органима у сузбијању криминалитета без пружања потпуне заштите, и тиме их излагати опасности да постану жртве неких нових кривичних дела.

Трећи разлог је **формално-правне природе** и односи се на потребу усклађивања домаћег законодавства са међународним правним стандардима (Бркић, 2005:20).

Важност исказа сведока

Једно од првих питања с којим се сусреће тужилац је *оцена важности исказа сведока*, коју мора упоредити са опасношћу коју доноси **откривање идентитета тог сведока**. Нема формуле за решавање овог односа. Оно што треба проценити је ризик који постоји за сведока и релевантност исказа за кривични поступак (Глушчић at al., 2007:274).

У предистражном поступку исказ сведока често може бити највеће изненађење. Исказ сведока се може чинити важан у једном делу, али касније прикупљени докази могу показати да тај исказ уопште није битан, као што се исказ неког сведока у првом

тренутку, док не знамо све друге околности, може чинити неважним, да би касније све више добијао на важности. С обзиром да је ипак у стварној структури доказа у кривичном поступку исказ сведока не само најважнији него и најзначајнији, а у неким случајевима једини доказ, изузетно је важно осигурати *слободан исказ сведока* за којег оцењујемо да без њега то кривично дело не би (делимично или у целини) могли доказати, односно да неке важне околности не би могле бити уопште утврђене. Након што је утврђено да је сведок застрашен, да се боји и да због тога неће да да исказ, тужилац мора на основу процене важности сведока да одлучи коју ће заштиту предложити ради стварања услова за слободно давање исказа (Глушчић *et al.*, 2007:275). Из перспективе немачког *Закона о усклађивању заштите угрожених сведока*, разлози који одвраћају од спремности на давање исказа су: страх од превисоке очекиване казне, сврставање у издајнике, освета других припадника криминалне организације, страх од репресивних мера, непознавање државних Програма заштите сведока, непостојање могућности напуштања криминалног миљеа, страх од репресивних мера усмерених на чланове породице, непостојање перспективе за будућност и губитак статусних симбола (Hans Dieter Hilken, 2013:5).

Застрашивање сведока

Постојање мера заштите жртава, сведока и других учесника кривичног поступка у коме се одлучује о кривичним делима организованог криминала, тероризма и тешког кршења међународног хуманитарног права представља једно од веома осетљивих питања у спровођењу правде. Неспорно је да је заштита учесника у кривичном поступку и њима блиских лица веома често услов за њихово слободно појављивање пред судом и давање исказа без страха од застрашивања и могуће одмазде (Илић *et al.*, 2006,953). Застрашивање представља планирану активност учиниоца кривичног дела и његових сарадника, директним или индиректним претњама усмереним према сведоку, оштећеном, жртви или њима блиским особама, а све у циљу да се онемогући њихово слободно и несметано сведочење (Глушчић *et*

al., 2007:270). Постојање и домашај мера процесне заштите сведока и других лица која услед давања исказа могу да буду изложена застрашивању неопходно је разматрати у оквиру начела права на правично суђење.

Акти који су донети у оквиру Савета Европе по питању застрашивања сведока и других тешких кривичних дела су: *Препорука 13 о застрашивању сведока и правима одбране* (1997), *Препорука 9 о заштити сведока и сарадника правде* (2005), *Кривичноправна конвенција о корупцији* (1999) итд. (Илић et al., 2006:12).

Застрашивање може бити учињено на различите начине који се у суштини састоје од извршења појединих кривичних дела усмерених према сведоку или жртви, односно њима блиским особама, као што су оштећења имовине, упућивање директне или индиректне претње, па чак и физичка ликвидација. Сви разлози за застрашивање у суштини имају за циљ избегавање вођења кривичног поступка против учиниоца кривичног дела, односно његову осуду, али овде као основну разлику треба навести застрашивање које представља део криминалне делатности појединих група као што је код организованог криминала, тероризма, ратних злочина. Застрашивање се може спречити пружањем заштите сведоку, жртви и њима блиским особама од стране тела кривичног поступка (полиције и тужилаштва).

Конвенција обавезује државе потписнице да предузму неопходне мере у оквиру својих могућности којима ће пружити адекватну заштиту од потенцијалне одмазде или застрашивања сведока (Бошковић, 2003:282). Тако предвиђене мере могу да обухвате утврђивање процедуре за физичку заштиту сведока, па до информације о њиховом тренутном идентитету и локацији а да не буду откривене, или да откривање таквих информација буде лимитирано.

У Сједињеним Америчким Државама Програм се користи за заштиту сведока и њихових породица у случајевима у вези са организованим криминалом, наркотицима, мото бандама, затворским бандама и јавном корупцијом. Након терористичког напада 11. септембра 2001. године на Светски трговински центар на Ме-

нхетну – Куле близнакиње и на Пентагон, САД, које су до тог тренутка важиле за најбезбеднију земљу на свету, доживеле су најјачи терористички удар у модерној историји. Особе који су имале релевантне информације у вези са терористичким групама ушле су под мере заштите које је амерички Програм нудио (Kesh, 2005:26).

Америчка полицијско-обавештајна Агенција за сузбијање дроге – ДЕА је водећа агенција за борбу против наркотика. Она препознаје два нивоа статуса сведока у Програму заштите у САД (<http://sh.wikipedia.org/wiki/DEA>, доступно 20. 8. 2017). Под „потпуном услугом програма“ подразумевају промену имена и пресељење које је обезбеђено за сведока и његову породицу. Други облик, који се мање користи, је „специјални третман“, развијен за стране држављане који се суочавају са депортацијом и претњом у својој земљи и који је везан за релоциране сведоке (Kesh, 2005:29).

Мере заштите заштићеног сведока

Под мерама заштите се подразумевају све појединачне мере, процесног или ванпроцесног карактера, које су намењене заштити сведока и њему блиских лица од застрашивања или других опасних последица, а услед њихове одлуке да сарађују са органима правосуђа. Заштита сведока представља стратешку и планирану активност коју правосудни органи предузимају у циљу добијања слободног исказа сведока и жртве кривичног дела. Све радње и поступци усмерени на заштиту предузимају се на основу једног логичког временског следа радњи и одговорности државних тела за кривични поступак, по принципу „корак по корак“.

Субјект који први сазна за „угрожавање“ предузима радње за које је овлашћен и за које он у том тренутку процени да су одговарајуће. На њих се наслањају радње других тела, у складу са њиховим законским одговорностима, које могу бити искључиво њихове или подељене, те захтевају међусобну сарадњу и извештавање. Тако све наведене радње заштите сведока могу имати три основна облика: основна полицијска заштита особа и сведока,

процесне мере заштите сведока и посебна заштита сведока путем Програма заштите сведока.

Основна полицијска заштита заштићених сведока

С обзиром да законодавац није одредио шта се подразумева под посебном заштитом заштићеног сведока, изнет је став да је реч о мерама полицијске заштите, односно начин поступања припадника Јединице за заштиту, приликом примене мере физичка заштита личности и имовине, током спровођења програма заштите учесника у кривичном поступку, као што су чување и пратња сведока и њему блиских лица у суд и ван суда, тужилаштво, полицију, чување стана и породице, пресељење у друго место, пружање здравствене заштите итд. Пошто је обим полицијских овлашћења детаљно уређен *Законом о полицији*, можемо закључити да је реч о безбедносној заштити живота и тела учесника у кривичном поступку и његове породице, потом права, слободе и личног интегритета лица (члан 10 ЗОП).

Законодавац је посебно издвојио обавезу полицијских службеника да штите поверљиве податке и обавештења чије би откривање изложило опасности физички интегритет сведока. Податак о идентитету овог лица се сматра поверљивим и ово полицијско овлашћење се може предузети у преткривичном поступку (члан 74 ЗОП).

Поред мера ванпроцесне заштите које се примењују на иницијативу надлежних правосудних органа, и полиција има овлашћења да, када за то постоје оправдани разлози, предузме одговарајуће мере, а све у циљу да се заштити сарадник правде и друго лице које може дати информације и обавештења релевантна за кривични поступак. У складу са *Законом о полицији* то су полицијски послови, а циљ је да се не открије идентитет лица и да се лице не изложи опасности по живот, здравље и физички интегритет (члан 73 ЗОП).

Мере процесне заштите учесника у кривичном поступку

Мере процесне заштите односе се на заштиту сведока и других процесних субјеката током кривичних поступака. Мере трају одређено време током кривичног поступка, а по правилу најдуже до његовог правоснажног окончања. Законска решења се крећу у правцу ублажавања обавезе сведока и других учесника да се појаве и дају исказ у кривичном поступку. То се постиже ослобађањем сведока обавезе да се непосредно појави на главном претресу ради давања исказа, тако да се њихово саслушање обавља путем видео конференцијске везе или се приказује видео снимак датог исказа. Допуштено је и прикривање одређених личних података сведока (на пример пребивалишта, радног места, професије), а у одређеним случајевима је прихватљив и исказ *анонимног сведока*.

Мере посебне заштите представљају редован режим заштите којим се обезбеђује да истоветност заштићеног сведока не буде откривена јавности (члан 106 ЗКП). У питању су две мере посебне заштите, од којих једна подразумева искључење јавности са главног претреса, а друга забрану обелодањивања података о истоветности заштићеног сведока. Забрана обелодањивања података о истоветности заштићеног сведока претпоставља да је одређено лице упознато са њима (Илић et al., 2013a:315).

Суд може одредити статус заштићеног сведока по службеној дужности или на захтев јавног тужиоца или самог сведока, а у складу са *Закоником о кривичном поступку* (члан 107 ЗКП). Захтев садржи податке о конкретном кривичном делу у вези са којим се сведок испитује, затим личне податке о сведоку, информације и доказе који указују да у случају јавног сведочења постоји озбиљна и реална опасност по сарадника правде или њему блиских лица, и на крају дескрипцију свих околности на које се сведочење односи. Сам поступак за одређивање заштите лица је *хитан*. Захтев се подноси у запечаћеном омоту на коме је истакнуто „*заштита сведока – строго поверљиво*“ (члан 107 ЗКП) и омот се предаје током истраге судији за претходни

поступак, а након потврђивања оптужнице и председнику судског већа.

Судија за претходни поступак одлучује решењем о одређивању статуса заштићеног сведока, у току истраге, и то након потврђивања оптужнице. Приликом одлучивања, на главном претресу јавност се искључује (члан 108 ЗКП).

У решењу којим се одређује статус заштићеног сведока потребно је назначити *псеудоним* заштићеног сведока, трајање мере и начин на који ће бити спроведена: измена или брисање из списка података о истовестности сведока, прикривање изгледа сведока, испитивање у посебној просторији и уз промену гласа сведока, испитивање путем техничких средстава за пренос и промену звука и слике.

Кад решење о одређивању статуса заштићеног сведока постане правоснажно, суд посебном наредбом, која представља тајну, на поверљив начин обавештава странке, браниоца и сведока о дану, часу и месту испитивања сведока. Пре почетка испитивања заштићени сведок се обавештава да се његов идентитет неће никоме открити, осим суду. Суд је у обавези да упозори све присутне да су дужни да чувају као тајну податке и информације о заштићеном сведоку и њему блиским лицима и о другим околностима које могу довести до откривања њихове истовестности и да одавање података и тајне представља кривично дело. Уколико се испитивање заштићеног сведока обавља путем техничких средстава за промену звука и слике, њима рукује стручно лице. Заштићени сведок потписује записник псеудонимом. Један од проблема у вези са испитивањем заштићеног сведока односи се на могућност да се из садржине његовог исказа изведе закључак о његовом идентитету (члан 111 ЗКП).

Поред обуставе Програма, закон познаје и његов престанак. Разлику између обуставе и престанка законодавац објашњава тако да у случају престанка Програма Комисија сама доноси декларативну одлуку којом констатује да је дошло до испуњења разлога за престанак, док је код обуставе потребно извршити процену насталих разлога и образложити своју одлуку (Сепи, 2008:157).

Заштита сведока изван кривичног поступка – ванпроцесна
заштита

Овај вид заштите обухвата мере физичко-техничке заштите које су полицијског карактера и обухваћене су тзв. програмом заштите сведока. Код нас је проблематика ванпроцесне заштите сведока на целовит начин регулисана *Законом о Програму заштите учесника у кривичном поступку* из 2005. године. Овим законом уређује се посебан вид ванпроцесне заштите учесника у кривичном поступку који се односи на спровођење Програма заштите.

Специфичност мера ванпроцесне заштите је у томе што се примењују према учесницима у кривичном поступку и њима блиским лицима, при чему су правосудни органи по правилу овлашћени за доношење одлуке о томе (Илић et al., 2006:947).

Програм заштите је скуп мера предвиђених овим законом, које се примењују у циљу заштите живота, здравља, телесног интегритета, слободе или имовине заштићене особе, и може се спровести пре, током и након правоснажног окончања кривичног поступка. Он је функционално повезан са кривичним поступком. До спровођења Програма заштите се долази када се мерама опште и процесне заштите не може обезбедити задовољавајућа заштита учесника у кривичном поступку. Програм заштите је стандардизована целина мера појединачне заштите лица које су одређене у споразуму потписаном од стране надлежних органа и заштићеног сведока, сведока сарадника. Услед давања исказа и обавештења значајних за доказивање у кривичном поступку лица су изложена опасности по живот, здравље, физички интегритет, слободу или имовину (Илић et al., 2006:40).

Подаци у вези са Програмом заштите су поверљиви и представљају службену тајну. Осим службених лица, ове податке не могу саопштавати ни друга лица којима су подаци доступни. Службено лице је дужно да друго лице обавести да ови подаци представљају службени тајну (Илић et al., 2006:69).

Јединица за заштиту је орган који спроводи Програм заштите. Она делује као специјализована организациона јединица

Министарства унутрашњих послова и има оперативну самосталност, пре свега јер она мере заштите примењује самостално (члан 106 ЗОПЗУКП). Осим дужности заштите сарадника правде, она обезбеђује заштићеном лицу и њему блиским лицима сву неопходну здравствену, економску, психолошку, социјалну и правну помоћ, и то све до његовог осамостаљења односно изласка из Програма заштите. У неким случајевима и само трајање укључивања сарадника правде у Програм заштите захтева одређено време, и управо из безбедносних разлога могу бити примењене хитне и привремене мере према сведоку све док Програм заштите не буде одобрен формално.

Јединица за заштиту према лицу које је лишено слободе, мере заштите примењује у сарадњи са Министарством правде. Сви државни органи и службе дужни су да пруже помоћ Јединици за заштиту и да на њен захтев изврше професионално све потребне активности и радње из своје ингеренције како би се адекватно и правилно спроводио Програм заштите.

У оквиру Програма заштите могу се примењивати следеће мере:

1. *физичка заштита личности и имовине*, састоји се од спречавања угрожавања живота, здравља, физичког интегритета, слободе или имовине заштићеног лица употребом физичко-техничких мера; приликом примене ових мера припадници Јединице за заштиту користе свој изворни идентитет, а средства која су потребна за остварење заштите употребљавају се са изворним подацима о власништву. У појединим случајевима употреба изворног идентитета припадника Јединице за заштиту и средстава са изворним подацима о власништву може се показати као ризична за примену одређене мере заштите, стога је потребно предвидети могућност прикривања идентитета и података о власништву. Коришћење тајног идентитета припадника Јединице за заштиту подразумева могућност употребе сваког личног документа (лична карта, пасош, возачка дозвола, кредитна картица итд.).

2. *промена пребивалишта или премештање у другу заводску установу* састоји се од привременог или трајног пресељења, релокације заштићеног лица из места пребивалишта у место које

одреди Јединица за заштиту. Такође, мера премештања у другу заводску установу састоји се од упућивања заштићеног лица које је лишено слободе у заводску установу коју одреди Јединица за заштиту у сарадњи са Министарством правде. Примена ове мере има за последицу одређивање новог боравишта или пребивалишта, односно нове адресе стана заштићеног лица, а основни критеријум којим се руководи Јединица за заштиту приликом избора места у које ће пресељено заштићено лице је „сигурност“ које место пружа.

3. *прикривање идентитета и података о власништву* састоји се од израде и употребе личне исправе, у којој су привремено измењени изворни подаци. Ову исправу израђује Јединица за заштиту. Она подразумева привремену измену изворних података заштићеног лица у личној исправи или исправи о власништву. Заштићено лице може употребити исправу са измењеним подацима само уз сагласност Јединице за заштиту. Током примене мере прикривања идентитета и података о власништву изворни подаци заштићеног лица који се воде у службеним евиденцијама остају неизмењени.

4. *промена идентитета* састоји се од потпуне или делимичне измене личних података заштићеног лица. Уз ову меру може бити одређена и промена физичких карактеристика заштићеног лица (члан 14 ЗОПЗУКП). Промена идентитета је мера заштите која се одликује специфичним карактером. До њене примене долази тек када се другим мерама не може обезбедити ефикасна заштита живота, здравља, слободе, имовине сведока и сл. Ова мера заштите често има психосоцијалне последице по сведока јер се од њега очекује да започне нови живот и одлучан раскид са досадашњим животом. У питању је трајна промена физичког изгледа уз помоћ које заштићено лице, поред новог идентитета, добија и нови изглед.

Током трајања Програма заштите могу се применити једна или више мера заштите, с тим што се мера промене идентитета може применити само уколико се циљ Програма не може остварити применом других мера, и она је супсидијарног карактера. Ова мера представља радикалну промену у приватном

животу сведока. Избор конкретне мере која ће бити примењена се мора одвијати према принципу сразмерности, што значи да суд неће одредити примену теже мере уколико се иста сврха може остварити применом блаже мере (Шкулић, 2003:324). Правилан избор мере је најбоља гаранција да ће опасност по учесника у кривичном поступку бити отклоњена на прави начин.

Релокација и међународна сарадња

Међународна сарадња у спровођењу Програма заштите се дефинише као сарадња једне државе у вези прихвата (релокације) заштићеног лица из друге државе, и подразумева примену мера заштите на заштићено лице. Међународна сарадња ће се реализовати уколико Јединица за заштиту процени на основу писаног извештаја процене безбедности, да услед околности неког конкретног случаја Програм заштите не може безбедно да се спроведе унутар њене државе и на основу међународног споразума или узајамности. Чести су случајеви где чак и успешна реализација Програма заштите не може да се оствари без међународне сарадње. По овом питању неопходна је размена искустава између држава.

Многобројним анализама ванпроцесне мере заштите у државама које имају дугогодишње искуство у спровођењу Програма заштите сведока пресељење, односно *релокација* се показало као једна од најефикаснијих мера. Релокација се односи на физичку локацију сведока и његове породице. Она може бити привремена и стална, национална и међународна. За међународну релокацију је неопходна компактна сарадња партнерских јединица, а основни услов је реципроцитет, односно потписани уговори о сарадњи партнерских јединица. Посебно је значајно питање да ли су државе спремне да прихвате и штите стране држављане са озбиљним и подужим криминалним досијеом. Други проблем до кога долази је адаптација, тј. интеграција заштићеног сведока и њему блиских лица на новонастале околности у другој држави (Бајовић, 2006:1188).

Нужност успостављања регионалне сарадње у области заштите сведока, посебно између малих суседних земаља са

сродним правним системима је од суштинске важности за спровођење Програма. Сарадња је посебно битна у случају примене мере промене идентитета и места пребивалишта лица под заштитом. Најбољи пример регионалне сарадње дају Балтичке земље (Литванија, Естонија и Летонија) које су марта 2000. године међусобно закључиле трипартитни Споразум о сарадњи. Овај споразум веома концизно регулише области у којима се остварује међународна сарадња, начин на који се та сарадња остварује, трајање мера заштите, размену информација итд. (Илић at al., 2005:32).

Закључак

Сврха овог рада је да се истакне и објасни функционисање Програма заштите сведока у Републици Србији, односно заштите сведока од различитих видова претњи, узнемиравања и застрашивања. Са друге стране, рад има за циљ и да утврди да ли је постојећи Програм заштите сведока у Републици Србији ефикасан и довољан или је неопходно предвидети нови одговарајући механизам, независан од заштите сведока која се пружа током кривичног поступка.

Такође, предмет рада је повод имплементације учесника кривичног поступка у наш нормативни систем и његова законска регулатива, а то је организовани криминал, о коме је формирана друштвена свест али веома споро, када долази до реакције државних органа. У државама у транзицији се убрзано развија организовани криминал из других уређених и стабилнијих држава, јер ове имају повољније услове за развој криминала. Због тога у државама у транзицији организовани криминал цвета, он негира законитост, ствара стање аномије и доводи у питање како државну, тако и међународну безбедност.

Тематика рада је и квалитативна анализа и дескрипција Програма заштите у кривичном поступку у Републици Србији, који садрже конкретне мере заштите. Због дефицита материјалних доказа о незаконитим активностима организованих криминалних група и ратних злочинаца, искази сведока остали су најзначајнији

и најчешће коришћени извори сазнања о извршеним кривичним делима. Због тога су сведоци једни од главних савезника државе и њених органа у планираној мисији заштите друштва од организованог криминала и уопште тешких облика кривичних дела.

Наше процесно законодавство мора поклонити сведоцима-покајницима посебну пажњу како би они сведочили без страха од застрашивања или репресалија. Законодавство се креће у правцу успостављања једног заокруженог и целовитог система по питању мера процесне и ванпроцесне заштите учесника у кривичном поступку, што би уједно требало да осигура одржавање неопходног баланса између спречавања криминалитета, гаранције права на правично суђење и да направи значајан корак у борби против организованог криминала.

Закон о Програму заштите учесника у кривичном поступку је савремен и модеран правни акт, конципиран на богатим упоредноправним анализама и искуствима у овој области. Пошто је реч о релативно новом закону, може се очекивати да ће његова примена и резултати тек доживети пун успех и оправдати инфилтрирање у наш правни систем.

Литература

1. Бошковић, М., (2003). *Транснационални организовани криминалитет*, Полицијска академија, Београд.
2. Бајовић, В., (2006). Положај и заштита сведока сарадника, *Правни живот*, 54(9):1177-1189.
3. Бркић, С., (2005). *Заштита сведока у кривичном поступку*, докторски рад, Правни факултет, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад.
4. Гачић, Ј., Шећеров, П., (2012). Ресурси Србије у заштити критичне инфраструктуре од терористичких претњи, *Безбедност*, 54(3):160-179.
5. Глушчић, С., Клеменчић, Г., Љубин, Т., Новосел, Д., Трипало, Д., Вермеулен, Г., (2007.) *Приручник за припаднике полиције и правосуђа – Процесне мере заштите сведока*, Савет Европе, Канцеларија у Београду.

6. Хелкен, Х. Д., (2013). *Могућности и границе у области заштите сведока*, Немачка фондација за међународну правну сарадњу, Београд.
7. Илић, Г., Мајић, М., Николић, Б., (2006). *Коментар Закона о Програму заштите учесника у кривичном поступку*, Организација за европску безбедност и сарадњу, Београд.
8. Илић, Г., Маић, М., Бељански, С., Трешњев, А., (2013). *Коментар Законика о кривичном поступку*, Службени гласник, Београд.
9. Илић, Г., Маић, М., (2006). Ванпроцесна заштита у кривичном поступку, *Правни живот*, 54(9):939-954.
10. Коларић, Д., (2011). Кривично дело тероризма – упоредноправни аспекти, *Журнал за криминалистику и право – НБП*, 16(2):57-76.
11. Kesh, D., (2004). Hinging in plain sight, *FBI Law Enforcement Bulletin*, стр. 26-29.
12. Мијалковић, С., (2009). *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
13. Сепи, Р., (2008). *Борба против организованог криминала у Србији*, Ванпроцесна заштита сведока, Институт за упоредно право, Београд.
14. Симеуновић, Д., (2009). *Тероризам*, Правни факултет, Београд.
15. Шкулић, М., (2003). *Организовани криминалитет*, Досије, Београд.
16. *Закон о Програму заштите учесника у кривичном поступку*, Службени гласник Републике Србије, бр. 85/2005.
17. *Законик о кривичном поступку*, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.
18. *Закон о полицији*, Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2016.
19. http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz, доступно 23. 11. 2016.
20. <http://www.wisegeek.org/what-is-the-witness-protection>, доступан 15. 12. 2016.
21. <http://sh.wikipedia.org/wiki/DEA>, доступан 30. 12. 2016.

22. <http://wp2008.ius.bg.ac.rs/medunarodni-izvori/medunarodni-izvori/konvencija-un-protiv-transnacionalnog-organizovanog-kriminala>, доступан 30. 12. 2016.
23. <http://www.usmarshals.gov/witsec/>, доступно 2. 9. 2017.
24. <http://www.unhcr.rs/media/Konvencija%20UNa%20protiv%20transnacionalnog%20organizovanog%20krimina.pdf>, доступан 1. 9. 2017.

The Protected Witness Institute and Its Functioning in the Legislation of the Republic of Serbia

Abstract: *The collection of evidence, and especially material evidence, in relation to the crimes of organized crime, terrorism, corruption and crimes against international humanitarian law puts the police and judicial authorities before great challenges. Organized crime and terrorism have, over time and evolution, become enormous security risks and threats and, at the same time, the main issues of contemporary society. As criminal groups and organizations have more and more sophisticated and more secretive approaches to the commission of crimes, the police, the judiciary and the prosecution have increasingly serious problems in their discovery, clarification and proving. Given that organized crime attempts to "eliminate witnesses" of its activities, it is necessary for the state to react energetically in order to find them. As such persons are a serious threat to members of criminal groups and organizations, their security is continuously threatened. It is therefore necessary to provide them with serious protection by conventional security agencies, which is undoubtedly the most comprehensively achieved within the framework of the program of protection of participants in criminal proceedings*

Keywords: *protected witness, organized crime, terrorism, Program for the protection of participants in criminal proceedings.*